

Votavová Sumelidisová, Nicole

Angelos Sikelianos

In: Votavová Sumelidisová, Nicole. *Antologie řecké literatury 20. století*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 19-26

ISBN 978-80-210-7301-2; ISBN 978-80-210-7304-3 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131531>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

2. ANGELOS SIKELIANOS

Άγγελος Σικελιανός, 1884–1951

Dílo Angelose Sikelianose spojuje s dílem Palamasovým myšlenka kontinuity řecké kultury, spojení minulosti s přítomností. Oba také, tak jako Varnalis a Kazantzakis, byli přesvědčeni, že básník plní roli proroka a zprostředkovatele absolutní pravdy, jejich život byl nerozlučně spjat s jejich tvorbou.

Tito autoři, stejně jako básníci generace r. 1880, byli ovlivněni moderními literárními směry konce 19. st., parnasismem, symbolismem, teorií „umění pro umění“, tedy především francouzskou literaturou. V r. 1901 ale začíná v Aténách vycházet nový literární časopis *Dionýsos* (*Διώνυσος*), který se zaměřuje na německé a severské autory. Jsou překládáni Nietzsche, Ibsen, Hamsun i francouzský filozof Henri Bergson.

První Sikelianosovo dílo je lyrickou autobiografií básníka, vzdáleného nástupce sedmiostrovní školy s nevšedním citem pro řeckou krajinu i řeckou tradici. Báseň *Člověk lehkého stínu* nebo také *Vizionář* (*Αλαφροϊσκιωτος*) je oslavou harmonie člověka a přírody. Dílo, které nelze jednoznačně interpretovat a které, jak o něm napsal soudobý literární kritik, zanechává ve čtenáři dojem jakési úžasné vidiny, odkazuje na Solomosův verš ze *Svobodných obléhaných*:

Αλαφροϊσκιωτε καλέ, για πες απόψε τι 'δες;
Νύχτα γιομάτη θαύματα, νύχτα σπαρμένη μάγια.

Αλαφροϊσκιωτος. Γυρισμός

Ύπνος ιερός, λιονταρίσιος,
του γυρισμού, στη μεγάλη
της αμμουδιάς απλωσιά.
Στην καρδιά μου
τα βλέφαρά μου κλεισμένα·
και λάμπει, ωσάν ήλιος, βαθιά μου...

Βοή του πελάου πλημμυρίζει
τις φλέβες μου·
απάνω μου τρίζει
σα μυλολίθαρο ο ήλιος·
γεμάτες χτυπάει τις φτερούγες ο αγέρας·
αγκομαχάει το άφαντο αξόνι.
Δε μου ακούγεται η τρίσβαθη ανάσα.
Γαληνεύει, ως στον άμμο, βαθιά μου
και απλώνεται η θάλασσα πάσα.

Σε ψηλοθόλωτο κύμα
την υψώνει το απέραντο χάδι·
ποτίζουν τα σπλάχνα
τα ολόδροσα φύκια,
ραντίζει τα διάφωτη η άχνα
του αφρού που ξεσπάει στα χαλίκια·
πέρα σβήνει το σύφυλλο βούισμα
οπού ξέχειλο αχούν τα τζιτζίκια.¹⁸

V následující tvorbě Sikelianos dále rozvíjí svůj zájem o starořecký svět, jeho náboženství, mystické nauky, myšlenky orfismu, ale i o náboženství předřecké – matriarchální, také o křesťanství a vůbec všechny projevy řecké tradice a kultury. Na jejich základě se pokouší vytvořit novou kosmogonii, nový ekumenický náboženský mýtus, který bude spojením všech předchozích stádií.

Velký vliv na něj má Nietzsche a jeho *Zrození tragédie z ducha hudby* o pojetí dvou protikladných elementů: sjednocujícího živelného dionýského prvku, který představuje nespoutanou moc života, a prvku apollinského, který je zosobněním řádu a harmonie. Dionýský element je analogií opojení a podle Nietzscheho je pramenem každé tvorby, je to vyjádření nespoutané moci instinktu. Tento prvek vyzdvihuje i Sikelianos, stejně jako centrální úlohu básníka jako proroka.

Tyto myšlenky autor vyjádřil ve čtyřech rozsáhlých básních, které vydával mezi lety 1915 až 1917 a později je zahrnul do sbírky *Prolog k životu (Πρόλογος στη ζωή)*. Jedná se o poezii nespoutanou, se složitou syntaxí, komplikovanými přirovnáními, metrickými inovacemi. Sikelianos zde zřejmě jako první řecký básník využívá volný verš, kterého se ale v dalších dílech vzdává. Nicméně v tomto ohledu se stal vzorem pro mladší generace básníků.

Sikelianosova snaha o náboženskou a kulturní syntézu pokračuje i v další fázi tvorby. Mezi lety 1927 až 1942 vznikly básně později zahrnuté pod společný název *Orfické básně (Ορφικά)*, patří sem také *Svatá cesta (Ιερά Οδός, 1935)*, ve které autor spojuje realismus s mysticismem. Sikelianos v této básni vyjadřuje víru v ideální mírový svět doby matriarchátu, odtud také pramení jeho inklinace k mystickým kultům jako byla eleusínská mystéria:

Ο Σικελιανός νοσταλγεί έναν χρυσό αιώνα πριν ακόμη διαρραγεί η πρωταρχική ενότητα ανάμεσα στον άνθρωπο, τον κόσμο και τη γη και πριν καταλυθεί η ειρηνική συνύπαρξη των φυλών και των λαών μεταξύ τους. Επηρεασμένος από πρόσφατές του συστηματικές επιστημονικές έρευνες και μελέτες [...], τοποθετεί αυτόν τον χρυσό αιώνα στην εποχή της πανάρχαιας μητριαρχίας. Οι μητριαρχικοί πολιτισμοί υπήρξαν αγροτικοί και ειρηνικοί. Η βαθύτερη ουσία της μητριαρχίας κατά τον Σικελιανό ήταν η άδολη θρησκευτικότητα της (κατ' αντιδιαστολήν με τη δογματικά θεσμοθετημένη θρησκεία, που καταντά απλώς μια κρατική παρέμβαση στο έμφυτο θρησκευτικό κεφάλαιο των ανθρώπων και που ενσπείρει το μίσος και τη διχόνοια ανάμεσά τους) και η στοργή προς όλους τους λαούς και προς όλη την κτίση. Αυτή την ουσία εκφράζουν οι Μητέρες-Θεές όλων των λαών της γης, η Δίκτυννα, η Άσχερα, η Ίσις, η Κυβέλη, η Ρέα, η Ασάρτη, η Νειθ, η Αναίτις και φυσικά η Δήμητρα των αρχαίων Ελλήνων.

Η άνοδος της πατριαρχίας θα τερματίσει αυτή την παραδείσια περίοδο. Η λατρεία της Μεγάλης Μητέρας θα εκθρονιστεί από 'νέους βάρβαρους θεούς'. Οι πατριαρχικοί πολιτισμοί δεν είναι αγροτικοί αλλά αστικοί. Εδράζονται στα όπλα και τη βία κι

18 SIKELIANOS (1975): 85 a 86.

όχι στην ειρηνική καλλιέργεια της γης. Το άστρ -συμβολισμένο στις κατ' εξοχήν εκφάνσεις του, τη Ρώμη και τη Βαβυλώνα- εκφράζει τη συγκεντρωτική εξουσία και συνεκδοχικά την απολυταρχία, τη σκλαβιά και την καταπίεση. Ο Σικελιανός αναζητά τα ίχνη της χαμένης μητριαρχικής Εδέμ στην ίδια την ελλαδική προϊστορία [...].¹⁹

Ιερά Οδός

Από τη νέα πληγή που μ' άνοιξεν η μοίρα
έμπαιν' ο ήλιος, θαρρούσα, στην καρδιά μου
με τόση ορμή, καθώς βασίλευε, όπως
από ραγισματιάν αιφνίδια μπαίνει
το κύμα σε καράβι π' ολοένα
βουλιάζει.

Γιατί εκείνο πια το δείλι,
σαν άρρωστος, καιρό, που πρωτοβγαίνει
ν' αρμέξει ζωή απ' τον έξω κόσμο, ήμουν
περπατητής μοναχικός στο δρόμο
που ξεκινά από την Αθήνα κ' έχει
σημάδι του ιερό την Ελευσίνα.

Τι ήταν για μένα αυτός ο δρόμος πάντα
σα δρόμος της Ψυχής.

Φανερωμένος
μεγάλος ποταμός, κυλούσε εδώθε
αργά συρμένα από τα βόδια αμάξια
γεμάτα αθεμωνιές ή ξύλα, κι άλλα
αμάξια, γοργά που προσπερνούσαν,
με τους ανθρώπους μέσα τους σαν ίσκιους.

Μα παραπέρα, σα να χάθη ο κόσμος
κ' έμειν' η φύση μόνη, ώρα κι ώρα
μια ησυχία βασίλεψε. Κ' η πέτρα
π' αντίκρισα σε μια άκρη ριζωμένη,
θρονί μου φάνη μοιραμένο μου ήταν
απ' τους αιώνες. Κ' έπλεξα τα χέρια,
σαν κάθισα, στα γόνατα, ξεχνώντας
αν κίνησα τη μέρα αυτή ή αν πήρα
αιώνες πίσω αυτό τον ίδιο δρόμο.

Μα να· στην ησυχία αυτή, απ' το γύρο
τον κοντινό, προβάλανε τρεις ίσκιιοι.
Ένας Ατσίγγανος αγνάγνια ερχόταν,
και πίσωθ' του ακλούθααν, μ' αλυσίδες
συρμένες, δυο αργοβάδιστες αρκούδες.

19 VARTHALITIS (2008).

Και να· ως σε λίγο ζύγωσαν μπροστά μου
 και μ' είδε ο Γύφτος, πριν καλά προφτάσω
 να τον κοιτάξω, τράβηξε απ' τον ώμο
 το ντέφι και, χτυπώντας το με τό 'να
 χέρι, με τ' άλλον έσυρε με βία
 τις αλυσίδες. Κ' οι δυο αρκούδες τότε
 στα δυο τους σκώθηκαν, βαριά.

Η μία,
 (ήτανε η μάνα, φανερά), η μεγάλη,
 με πλεχτές χάντρες όλο στολισμένο
 το μέτωπο γαλάζιες, κι από πάνω
 μιαν άσπρη αβασκαντήρα, ανασηκώθη
 ξάφνου τρανή, σαν προαιώνιο νά 'ταν
 ξόανο Μεγάλης Θεάς, της αιώνιας Μάνας,
 αυτής της ίδιας που ιερά θλιμμένη,
 με τον καιρόν ως πήρε ανθρώπινη όψη,
 για τον καημό της κόρης της λεγόνταν
 Δήμητρα εδώ, για τον καημό του γιου της
 πιο πέρα ήταν Αλκμήνη ή Παναγία.
 Και το μικρό στο πλάγι της αρκούδι,
 σα μεγάλο παιχνίδι, σαν ανίδεο
 μικρό παιδί, ανασκώθηκε κ' εκείνο
 υπάκοο, μη μαντεύοντας ακόμα
 του πόνου του το μάκρος, και την πίκρα
 της σκλαβιάς, που καθρέφτιζεν η μάνα
 στα δυο πυρά της που το κοίτααν μάτια!

Αλλ' ως από τον κάματον εκείνη
 οκνούσε να χορέψει, ο Γύφτος, μ' ένα
 πιδέξιο τράβηγμα της αλυσίδας
 στου μικρού το ρουθούνι, ματωμένο
 ακόμα απ' το χαλκά που λίγες μέρες
 φαινόταν πως του τρύπησεν, αιφνίδια
 την έκαμε, μουγκρίζοντας με πόνο,
 να ορθώνεται ψηλά, προς το παιδί της
 γυρνώντας το κεφάλι, και να ορχιέται
 ζωηρά.

Κ' εγώ, ως εκοίταζα, τραβούσα
 έξω απ' το χρόνο, μακριά απ' το χρόνο,
 ελεύτερος από μορφές κλεισμένες
 στον καιρό, από αγάλματα κ' εικόνες·
 ήμουν έξω, ήμουν έξω από το χρόνο.

Μα μπροστά μου, ορθωμένη από τη βία
 του χαλκά και της άμοιρης στοργής της,
 δεν έβλεπα άλλο απ' την τρανήν αρκούδα
 με τις γαλάζιες χάντρες στο κεφάλι,

μαρτυρικό τεράστιο σύμβολο όλου
του κόσμου, τωρινού και περασμένου,
μαρτυρικό τεράστιο σύμβολο όλου
του πόνου του πανάρχαιου, σπ' ακόμα
δεν του πληρώθη απ' τους θνητούς αιώνες
ο φόρος της ψυχής.
Τι ετούτη ακόμα
ήταν κ' είναι στον Άδη.
Και σκυμμένο
το κεφάλι μου κράτησα ολοένα,
καθώς στο ντέφι μέσα έριχνα, σκλάβος
κ' εγώ του κόσμου, μια δραχμή.
Μα ως, τέλος,
ο Ατσίγγανος ξεμάκρυνε, τραβώντας
ξανά τις δυο αργοβάδιστες αρκούδες,
και χάθηκε στο μούχρωμα, η καρδιά μου
με σήκωσε να ξαναπάρω πάλι
το δρόμον οπού τέλειωνε στα ρείπια
του Ιερού της Ψυχής, στην Ελευσίνα.
Κ' η καρδιά μου, ως εβάνιζε, βογκούσε:
«Θά 'ρτει τάχα ποτέ, θε νά 'ρτει η ώρα
που η ψυχή τής αρκούδας και του Γύφτου,
κ' η ψυχή μου, που Μυημένη τηνε κράζω,
θα γιορτάσουν μαζί;»
Κι ως προχωρούσα,
και βράδιαζε, ξανάνιωσα απ' την ίδια
πληγή, που η μοίρα μ' άνοιξε, το σκότος
να μπαίνει ορμητικά μες στην καρδιά μου,
καθώς από ραγισματιάν αιφνίδια μπαίνει
το κύμα σε καράβι που ολοένα
βουλιάζει. Κι όμως τέτοια ως να διψούσε
πλημμύραν η καρδιά μου, σα βυθίστη
ως να πνίγηκε ακέρια στα σκοτάδια,
σα βυθίστηκε ακέρια στα σκοτάδια,
ένα μούρμουρο απλώθη απάνωθέ μου,
ένα μούρμουρο,
κ' έμοιαζ' έλεε:
«Θά 'ρτει.»²⁰

I v následující básni autor propojuje prvky pohanského a křesťanského náboženství, nejen paralelami mezi postavami Adonise, Krista a Vangelise, které spojuje motiv vzkříšení, ale také volbou místa, kde se děj odehrává. Na místě kláštera sv. Lukáše ve starověku stál chrám zasvěcený Démétér, v 11. století zde byl vystavěn jeden z nejvýznamnějších byzantských klášterů na řeckém území a v novodobé historii se zde odehrály významné bitvy Řeků proti Turkům (byl zde zajat a zabit Athanasios Diakos).

20 SIKELIANOS (2000): 41-45.

[...] από τους πρώτους κιόλας στίχους, η καταδήλωση των ταυτισμένων συμβόλων, του Χριστού και του πεθαμένου Άδωνη, που αρχικά αποτελούν ομόλογα του πόνου και του θανάτου, ισορροπεί τη συνδήλωση των αντιστοίχων συμβόλων της χαράς και της ζωής, (τα λουλούδια, τα ρόδια, τις «αναπνοές της άνοιξης»), που διαπλέκονται με τα πρώτα, συμβιώνουν μαζί και ταυτίζονται. Ο «πόνος στα ρόδια μέσα» και οι πληγές που γίνονται ανεμώνες, θυμίζουν γνωστούς μυθολογικούς τόπους κι αναπτύσσουν, μέσα από το σχήμα του λόγου τους, όλη την αλχημιστική δύναμη της ζωής, δύναμη μεταμόρφωσης και ανάπλασης. Σ' αυτήν την προσπάθεια άλλωστε, εντάσσεται και η αναζωογονητική λειτουργία του θρήνου των γυναικών, μια πανάρχαιη ιεροτελεστία που έχει ως βαθύτερο σκοπό της την αφύπνιση του νεκρού μέσα από την ιαματική δράση του τραγουδιού. Κι είναι μια αρχή που συνδέεται ξανά με τον ορφισμό.²¹

Στ' Όσιου Λουκά το μοναστήρι

Στ' Όσιου Λουκά το μοναστήρι, απ' όσες
 γυναίκες του Στειριού συμμαζευτήκαν
 τον Επιτάφιο να στολίσουν, κι όσες
 μοιρολογήτρες ώσπε του Μεγάλου
 Σαββάτου το ξημέρωμα αγρυπνήσαν,
 ποια να στοχάστη – έτσι γλυκά θρηνούσαν! -
 πως, κάτω απ' τους ανθούς, τ' ολόαχνο σμάλτο
 του πεθαμένου του Άδωνη ήταν σάρκα
 που πόνεσε βαθιά;
 Γιατί κι ο πόνος
 στα ρόδια μέσα, κι ο Επιτάφιος Θρήνος,
 κ' οι αναπνοές της άνοιξης που μπαίναν
 απ' του ναού τη θύρα, αναφερώναν
 το νου τους στης Ανάστασης το θάμα,
 και του Χριστού οι πληγές σαν ανεμώνες
 τους φάνταζαν στα χέρια και στα πόδια,
 τι πολλά τον σκεπάζανε λουλούδια
 που έτσι τρανά, έτσι βαθιά ευωδούσαν!
 Αλλά το βράδυ το ίδιο του Σαββάτου,
 την ώρα π' απ' την Άγια Πύλη το ένα
 κερι προσάναψε όλα τ' άλλα ως κάτω,
 κι απ' τ' Άγιο Βήμα σάμπως κύμα απλώθη
 το φως ώσπε την ξώπορτα, όλοι κι όλες
 ανατριχιάξαν π' άκουσαν στη μέση
 απ' τα “Χριστός Ανέστη” μιαν αιφνίδια
 φωνή να σκούξει: “Γιώργαινα, ο Βαγγέλης!”
 Και να ο λεβέντης του χωριού, ο Βαγγέλης,
 των κοριτσιών το λάμπασμα, ο Βαγγέλης,
 που τον λογιάζαν όλοι για χαμένο

21 THOMA (1993): 1-16.

στον πόλεμο και στέκονταν ολόρτος
στης εκκλησιάς τη θύρα, με ποδάρι
ξύλινο, και δε διάβαινε τη θύρα
της εκκλησιάς, τι τον κοιτάζαν όλοι
με τα κεριά στο χέρι, τον κοιτάζαν,
το χορευτή που τράνταζε τ' αλώνι
του Στειριού, μια στην όψη, μια στο πόδι,
που ως να το κάρφωσε ήταν στο κατώφλι
της θύρας, και δεν έμπαινε πιο μέσα!
Και τότε – μάρτυράς μου νά 'ναι ο στίχος,
ο απλός κι αληθινός ετούτος στίχος -
απ' το στασίδι πού 'μωνα στημένος
ξαντίκρισα τη μάνα, απ' το κεφάλι
πετώντας το μαντίλι, να χιμΐξει
σκυφτή και ν' αγκαλιάσει το ποδάρι,
το ξύλινο ποδάρι του στρατιώτη,
- έτσι όπως το είδα ο στίχος μου το γράφει,
ο απλός κι αληθινός ετούτος στίχος -,
και να σύρει απ' τα βάθη της καρδιάς της
ένα σκούξιμο: "Μάτια μου... Βαγγέλη!"
Κι ακόμα, – μάρτυράς μου νά 'ναι ο στίχος,
ο απλός κι αληθινός ετούτος στίχος -,
ξοπίσωθέ της, όσες μαζευτήκαν
από το βράδυ της Μεγάλης Πέφτης,
νανουριστά, θαμπά για να θρηνήσουν
τον πεθαμένον Άδωνη, κρυμμένο
μες στα λουλούδια, τώρα να ξεσπάσουν
μαζί την αξεθύμαστη του τρόμου
κραυγή που, ως στο στασίδι μου κρατιόμουν,
ένας πέπλος μου σκέπασε τα μάτια!...²²

Sikelianos byl velkým idealistou a vizionářem řecké literatury, měl představu Delf jako novodobého „pupku světa“, kde se budou setkávat různorodé duchovní a kulturní proudy a kde vznikne delfská univerzita sloužící všem národům. Své myšlenky se pokusil realizovat v r. 1927, kdy s pomocí své manželky Evy Palmer uskutečnil první novodobé delfské hry. Mělo zde být předvedeno veškeré řecké kulturní bohatství, poprvé od starověku bylo hráno antické drama v původním prostředí (Aischylův *Upoutaný Prometheus* v překladu do novořečtiny). Eva Palmer připravila kostýmy, spolupracovala na hudební složce a choreografii sborů. Společně s hudebníkem K. Psachosem se inspirovala byzantskou hudbou, v choreografii vycházela např. z antického vázového malířství nebo lidové kultury. Část her byla věnována lidovým tancům a písním a také sportovním kláním. Manželé Sikelianosovi zopakovali hry ještě v r. 1930, náročnost tohoto projektu jim ale nedovolila pokračovat.

22 SIKELIANOS (2000): 46-48.

Je otázkou, do jaké míry byl a je Sikelianos přístupný čtenářům, ať už na začátku 20. nebo 21. století. Bez znalosti intelektuálního kontextu (antická filozofie a mystéria, filozofie Nietzscheho aj.) je těžké jej interpretovat, stejně jako není možné porozumět velkým Palamasovým poémám bez znalosti kontextu politického. V době, kdy Řecko ovládal ideál národnostního státu, se Sikelianos zabýval vizí ekumenické celosvětové společnosti založené nikoli na vojenských a politických dohodách, ale na kulturních vazbách. Jeho názory bychom také dnes mohli nazvat ekologickými, upozorňoval na důsledky jednostranného technického a průmyslového rozvoje a poukazoval na nutnost žít v souladu s přírodou.